

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXXIX

P R E S I D E N C Y

Book 14

VLADAN ĐORĐEVIĆ

ON THE OCCASION OF THE 176th ANNIVERSARY OF HIS BIRTH

BELGRADE 2020

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXXIX

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 14

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ

ПОВОДОМ СТО СЕДАМДЕСЕТ ШЕСТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

БЕОГРАД 2020

Организациони одбор
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић
Вера Бајићина, секретар

Рецензенти
академик Василије Крстић
академик Нада Милошевић Ђорђевић
академик Миодрај Чолић
академик Љубодрај Димић
проф. др Душан Иванић
проф. др Горан М. Максимовић

Главни уредник
академик Зоран Кнежевић

Уредници
академик Владимир Кањух
академик Радоје Чоловић
дојисни члан Мира Радојевић
дојисни члан Јован Делић

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура
Младенка Савичић

Коректура
Рајка Павловић

Дизајн корица
Драјана Лацмановић–Лекић

Штампа
Службени гласник, Београд

ISBN 978-86-7025-888-4

Тираж 400 примерака

© Српска академија наука и уметности, 2020.

С А Д Р Ж А Ј

Реч уредника.....	9
Василије Ђ. Крестић: <i>Владан Ђорђевић и Српско учено друштво</i>	11
Vasilije Đ. Krestić: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Learned Society (SLS)</i>	17
Вељко Тодоровић: <i>Владан Ђорђевић и српска војска</i>	19
Veljko Todorović: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Army</i>	35
Вељко Тодоровић, Јово Зељковић: <i>Владан Ђорђевић и историја Српској војној саниџерији</i>	37
Veljko Todorović, Jovo Zeljković: <i>Vladan Đorđević and the History of the Serbian Medical Corps</i>	52
Радоје Чоловић, Владимир Кањух: <i>Владан Ђорђевић и Српско лекарско друштво</i>	53
Radoje Čolović, Vladimir Kanjuh: <i>Vladan Đorđević and the Serbian Medical Society</i>	68
Радоје Чоловић: <i>Прикази, предавања и дискусије др Владана Ђорђевића на састанцима Српској лекарској друштва</i>	71
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević's Presentations, Lectures and Discussions at the Serbian Medical Society Meetings</i>	80
Зоран Вацић: <i>Народна медицина у Срба написао др Владан Ђорђевић</i>	81
Zoran Vacić: <i>Narodna medicina u Srba by Dr Vladan Đorđević</i>	103
Радоје Чоловић: <i>Владан Ђорђевић иницијатор и оснивач „Српској друштва за приватну помоћ рањеницима и болесницима“ (Српској друштва Црвеној крсти)</i>	105
Radoje Čolović: <i>Vladan Đorđević, Initiator and Founder of „The Serbian Society for Private Assistance to the Wounded and Sick Soldiers“ (Serbian Red Cross Society)</i>	116

Гордана Лазаревић: Улога др Владана Ђорђевића као уредника и власника часописа Отаџбина у развоју здравствене културе.....	117
Gordana Lazarević: <i>Vladan Đorđević's role as the editor and owner of the journal Otažbina in building a culture of health</i>	136
Зоран Ваџић: Реформа помоћи сиромашнима – допринос Владана Ђорђевића	137
Zoran Vacić: <i>Reform of help to the Poor – Vladan Đorđević's Contribution</i>	150
Радоје Чоловић: Др Владан Ђорђевић, први почасни доктор медицинских наука Универзитета у Београду	153
Radoje Čolović: <i>Dr Vladan Đorđević, the first Honorary Doctor of Medical Sciences of the University of Belgrade</i>	164
Зоран Ваџић: „Мизерија практичној животи“ Владана Ђорђевића	165
Zoran Vacić: <i>Vladan Đorđević's "Misery of Practical Life"</i>	184
Борис Милосављевић: Породица и порекло Владана Ђорђевића	185
Boris Milosavljević: <i>Vladan Đorđević's Family and Background</i>	203
Драган Симеуновић: Полемика др Владана Ђорђевића са српским социјалистима о „сиротињској болници“ и радничком питању	205
Dragan Simeunović: <i>The Polemic of Dr Vladan Đorđević with Serbian Socialists About "the Hospital for the Poor" and the Labour Issue</i>	237
Мирослав Перишић: Дипломатски дани Владана Ђорђевића у Атини	239
Miroslav Perišić: <i>Vladan Đorđević's Diplomatic Service in Athens</i>	251
Петар В. Крестић: Шест писама Стојана Новаковића Владану Ђорђевићу 1893. године	253
Petar V. Krestić: <i>Six Letters that Stojan Novaković sent to Vladan Đorđević in 1893</i>	270
Славенко Терзић: Балкански хоризонти Владана Ђорђевића	271
Slavenko Terzić: <i>Balkan Horizons of Vladan Đorđević</i>	292
Милић Ј. Милићевић: Државне и друштвене промене за време председништва Владана Ђорђевића (октобарској режима) 1897–1900. године	293
Milić J. Milićević: <i>State and Social Changes During the Presidency of Vladan Đorđević (October Regime) 1897–1900</i>	306
Војислав Г. Павловић: Конкордатско питање за време владе Владана Ђорђевића	307
Vojislav G. Pavlović: <i>The Concordat Issue During the Government Led by Vladan Đorđević</i>	319

Владимир Јовановић: <i>Владан Ђорђевић и Ивањдански атентат</i>	321
Vladimir Jovanović: <i>Vladan Đorđević and the Ivandan Assassination Attempt</i>	340
Ђорђе Ђурић: <i>Владан Ђорђевић и Јован Жујовић, њихов политички судбина два разочарана обреновићевца</i>	343
Đorđe Đurić: <i>Vladan Đorđević and Jovan Žujović, the Political Destiny of two Disillusioned Supporters of the Obrenović Dynasty</i>	360
Јован Делић: <i>Владан Ђорђевић у науци о књижевности</i>	363
Jovan Delić: <i>Vladan Đorđević and the Science of Literature</i>	377
Душан Иванић: <i>Владан Ђорђевић и српски реализам</i>	379
Dušan Ivanić: <i>Vladan Đorđević and Serbian Realism</i>	385
Љиљана Костић: <i>Аутобиографски и поезијски дискурс Владана Ђорђевића</i>	387
Ljiljana Kostić: <i>Vladan Đorđević's Autobiographical and Poetic Discourse</i>	397
Татјана Јовићевић: <i>Историја, фикција, актуелност – причање и поруке у прози Владана Ђорђевића</i>	399
Tatjana Jovičević: <i>History, Fiction, Actuality – Storytelling and Messages in the Prose of Vladan Đorđević</i>	415
Јована М. Јосиповић: <i>Митолошка романтичарска љубави и страсти у Кочиной крајини</i>	417
Jovana M. Josipović: <i>Mythopoetics of Romantic Love and Passion in Kočina krajina</i>	426
Драгана Вукићевић: <i>Голгота – поезија мелодрамске прозе</i>	427
Dragana Vukičević: <i>Golgotha – The Poetics of Melodramatic Prose</i>	445
Снежана Милосављевић Милић: <i>Слика владара између историјске и књижевне наративе у роману У фронт Владана Ђорђевића</i>	447
Snežana Milosavljević Milić: <i>A Portrait of a Ruler Between Historiographic and Literary Narration – U front by Vladan Đorđević</i>	455
Горан М. Максимовић: <i>Путописна проза Владана Ђорђевића</i>	457
Goran M. Maksimović: <i>Travelogue Prose by Vladan Đorđević</i>	468
Зорица Несторовић: <i>Рађ Владана Ђорђевића у области драме</i>	469
Zorica Nestorović: <i>Vladan Đorđević's Work in the Field of Drama</i>	484

Радослав Ераковић: <i>Лекар, њојџуковник и невешџи коњаник: мемоарско-дневничка сучељавања Владана Ђорђевића и Пере Тодоровића</i>	485
Radoslav Eraković: <i>Physician, Lieutenant Colonel and Unskilful Equestrian: Literary Rivalry Between Vladan Đorđević and Pera Todorović</i>	495
Гордана Илић Марковић: <i>Бечке њодине Владана Ђорђевића</i>	497
Gordana Ilić Marković: <i>Die Wiener Jahre von Vladan Đorđević</i>	514
Драгана Бедов: <i>Успомене Владана Ђорђевића – између сведочења и настојања</i>	515
Dragana Bedov: <i>Uspomene by Vladan Đorđević – Between Testimony and Aspiration</i>	541

РЕЧ УРЕДНИКА

На предлог Одељења медицинских наука, Председништво Српске академије наука и уметности је 2020. годину посветило академику Владану Ђорђевићу. Четворочлани Одбор добио је изузетно тежак задатак да, на начин како су већ представљени истакнути чланови Академије, Јован Цвијић, Михаило Петровић Алас, Стојан Новаковић и Слободан Јовановић, нашој и страниој јавности што потпуније представи академика Владана Ђорђевића, који је током свог, за своје време врло дугог живота, уз изврсне личне способности, испољио широка интересовања и дао изузетне доприносе у разним областима у којима је делао и којима је често давао и лични печат.

Владан Ђорђевић је био један од првих Срба пореклом из Србије који су завршили студије медицине, први српски хирург у данашњем смислу речи који је у области хирургије и српске медицине, војном и грађанском санитету, медицинској публицистици, издаваштву и преводилаштву у медицини, оставио изузетно дубоке трагове. Уз то, он је био изузетан друштвени радник, оснивач три велика друштва која и данас постоје и успешно раде, председник Одбора београдске општине, успешан министар просвете и црквених дела, министар привреде, вишегодишњи дипломата у Грчкој и Турској, три године председник Владе и министар иностраних дела, истакнути национални радник, који се успешно огледао и у књижевности као писац приповедака, историјских романа, путописа, преводилац, оснивач, власник и уредник часописа *Ошацибина*, једног од најбољих часописа у другој половини деветнаестог века, припадник једне изузетне генерације српске интелигенције која је дала огроман допринос обнови српске државе и њених институција.

У свом изузетно богатом животу, био је активни учесник четири рата, француско-пруског (1870/71), начелник српског војног санитета у два српско-турска рата (1876–78) и српско-бугарског рата (1885) и заточеник у Првом светском рату. Сретао је најистакнутије људе свога времена, из области медицине, књижевности, политике, дипломатије, разговарао и преговарао са неким од најзначајнијих државника свога времена, био гост председника, краљева, царева и султана, али и политички осуђеник и заточеник.

Да би што боље одговорио овом врло захтевном задатку, Одбор је одлучио да се у Галерији Српске академије приреди изложба о животу и делу Владана Ђорђевића са репрезентативним каталогом, да се организује научни скуп о његовом животу и делу, да се изда двојезично издање о његовом животу, делу и времену у коме је деловао, да се изда зборник

радова са научног скупа и да се издају његове „Успомене“, које у рукопису скоро цео век чекају на објављивање.

Чланови Одбора су поделили задатке. Академици Владимир Кањух и Радоје Чоловић су се старали о прилозима о академику Владану Ђорђевићу који су на било који начин у вези са медицином, дописни члан САНУ Мирјана Радојевић о радовима који се односе на његову делатност у дипломатији, државним и државничким пословима, а дописни члан Јован Делић о радовима из области књижевности.

Чланови Одбора изражавају велику захвалност свим ауторима прилога, а посебно рецензентима, академицима Василију Крестићу, Нади Милошевић Ђорђевић, Миодрагу Чолићу и Љубодрагу Димићу, и професорима Душану Иванићу и Горану М. Максимовићу, који су уложили велики труд да анализирају и оцене прилоге који се налазе у књизи.

О Владану Ђорђевићу су написане књиге и бројни радови, анализирани су његове делатности у разним областима, одржавани су научни скупови, држана предавања и припређиване изложбе. По сазнању Одбора, ово је први пут да се на једном месту настоји да се осветле његове делатности у свим областима у којима је делао, медицини, књижевности, друштвеним, дипломатским, државним и државничким и другим областима.

Свесни да ни на једном научном скупу о Владану Ђорђевићу није могуће рећи све, и да ће увек остати нешто што није обухваћено и анализирано, чланови Одбора се ипак надају да ће њихов труд и труд великог броја приложника у књигама и предавача на научном скупу помоћи да учесници скупа и читаоци пратећих публикација стекну једну потпунију слику о животу и делу академика Владана Ђорђевића.

Одбор је био одлучио да се научни скуп одржи на 176. годишњицу рођења академика Владана Ђорђевића и да се радови планирани за научни скуп објаве у књизи „Владан Ђорђевић, живот и дело“ пре одржавања скупа 3. и 4. децембра 2020. године.

Нажалост, иако су све припреме биле обављене, због пандемије изазване корона вирусом и рестрикција које су уведене у циљу њеног сузбијања, одржавање научног скупа у планирано време није било могуће, тако да је скуп морао да се одложи и биће одржан чим то буде било могуће.

Уредници

ВЛАДАН ЂОРЂЕВИЋ И СРПСКИ РЕАЛИЗАМ

ДУШАН ИВАНИЋ*

С а ж е т а к. – Аутор у раду разматра главне промјене у опусу В. Ђорђевића и њихове везе с током реализма у српској књижевности. Издваја прелаз из романтичарске у проторелистичку поетику и значај уређивачке политике у часопису *Отаџбина* за развој реалистичке прозе и поезије. Ђорђевићева свједочанства о ратовима и личне успомене су прворазредни документи и литерарно обликован поглед на људе и догађаје. Као романисијер, од романтичарског типа романа је прешао ка жанровски и стилски сложенијим романима (*Цар Душан* и *Голіоџа*).

Кључне ријечи: поетика, романтизам, реализам, путничка приповијетка, роман

Школован у зениту српског романтизма, заправо у вријеме када је већ почела дезинтеграција и тривијализација романтичарске прозе и поезије, Владан Ђорђевић је, још гимназијалац, активно учествовао у овим процесима: објављујући у новосадској *Даници*, водећем листу српске књижевности, прозу с високим степеном најопштијих стилских и мотивско-тематских клишеа, доприносиће све већој одбојности читалачке публике према таквом штиву. Само је током 1861. године у *Даници*, „органу омладинског романтизма“ (Скерлић), објавио четири приповијетке (неке од њих назива новелама), а 1862. двије. Те приповијетке „из новије историје“ (*Хлеб и со*, 1861), дијелом су наративизација епизода познатих из Другог српског устанка (погибија војводе Арсенија Ломе)¹, и тада још живих сјећања; или су чудне приче о побратимској љубави ради које се жртвује најљепша дјевојка, љубав обојице („Побратими“). (Хипертрофија побратимства је захватила и Лазу Костића, у *Максиму Црнојевићу*.)² Крајњи ниво ове романтичарске фазе је „историјски роман“ *Кочина крајина* (1863). Ђорђевић тада има 19 година. Крупан историјски догађај (устанак капетана Коче, познат као Кочина крајина) укршта са фантастиком,

* dusan.div@gmail.com

¹ С. Милутиновић Сарајлија, *Историја Србије*, 1837, 130–134.

² У аутокритици Костић је написао: „Песник као да се упињао да из побратимства истеше неки српски њајос.“ (СДЛК, *Приповијетке. О њозоришћу и уметности*, прир. М. Лесовац, МС: Нови Сад, 1989, 139.)

љубавним заплетом, издајом, мржњом, сценама из „народног“ живота (сјела и прела, породични односи) и народним вјеровањима. Основна својства Ђорђевићеве прозе тога доба су стилски клишеи, реторизација (патетичан, хиперболичан рјечник: све је *ишешко*, *ирдно*, *жестико*, *јуначки*, *ирозно*), патетика, општа мјеста. У историјској тематици Владан Ђорђевић се примиче новом добу: приповијетка *Кайетан Вељко* (1865) се усредсређује на сукобе у Београду око Чукур чесме, 1862. године, али текст је и даље пун патетичних епитета у изразито родољубивој аури „наивног национализма и романтичарске емфазе“ (Вученов, 1976: 167–168).

Генерација рођена 40-их година 19. вијека стасавује у јеку омладинског доба и постепено се ослобађа поменути „романтичарске емфазе“ и њених „идола“, љубави и родољубља. Та се генерација током школовања по европским универзитетским центрима (Беч, Петроград) суочава са савременом, у основи реалистичком литературом, и са идејама о ангажованости, утилитарности и тенденциозности књижевних дјела. Прозаисти редом настоје да овладају темама које се тичу савременог живота и облицима који ће такве теме посредовати, али још не умију да представе „прави народни живот“ (како би рекао Светозар Марковић). Владан Ђорђевић се нашао на утицајном положају предсједника академске бечке дружине „Зора“ и један од аутора програма Уједињене омладине српске. Тим се програмом наука, истина и напредак нације повезују у јединствен циљ: у условима кад „народу нису осигурани ни први услови за грађански, за човечански живот“ од књижевности се очекује да буде тенденциозна, пише Ђорђевић у предговору за своју драму *Народ и великаши* (Матица, 1868, бр. 33, 790–791). У овој програмској фази српског реализма, он се нашао на истом правцу са Светозаром Марковићем, тада пријатељем, а за коју годину оштрим политичким противником. Међутим, уређујући *Ошацибину* (покренута 1875. године), афирмисао је управо ону врсту литературе за коју су се залагали обојица. У часопису сарађују најистакнутији сљедбеници и пријатељи Светозара Марковића, приповједачи, пјесници и критичари, Милован Глишић, Ђура Јакшић, Андрија Николић. С *Ошацибином* је, тврдио сам у књизи о српској приповиједи, „декларисана реалистичка определијељеност /је/ постала независна од идеолошко-политичке припадности“ (Иванић, 1976: 36).

Ђорђевић је врло активан учесник протореалистичке фазе српске литературе 60-их година, и у програмским чланцима и у прозним дјелима. Ослобађајући се реторизоване, тривијалне прозе, уводи врсте и облике отворене за документовање стварности, односно тема које се тичу типичних појава у савременом сеоском и градском животу Србије. Путничка приповијетка је средишњи облик његовог суочавања с реалистичком поетиком у настајању: тим обликом свједочи или сугерише документарност приповијетања, а не спречава се слободно уплитање романтичарских епизода, локалних легенди и чуда. Путничка/путописна приповијетка (назива је каткад „црта“, а каткад „новела“) нека је врста споја романтичарске и реалистичке оријентације: дају се слике савремених прилика у Србији уз необичну, фантастичну фабулу као причу у причи, или као причу у опису тих прилика. Спајањем ауторске ријечи и технике сказа отвара се простор опису друштвених појава, ангажованом коментару и туђој ријечи као виду свједочења, вјеродостојности (ако не догађаја, а оно усменог причања). Требало се ослободити тривијалне, крајње клишетиране

реторике, патетичне описне лексике, мелодрамске емоционализације (хиперболички стилски комплекс)³, псеудоисторичности и историјско-романтично-сентименталних тема; требало је потом овладати језиком који савременост чини видљивом и истовремено репрезентативном (на извјестан начин типичном). Наводим примјер којим сам се раније послужио (1976: 65): ријеч *зеленаш* одмах привлачи наративно-етички контекст (ситуација, актери: сељаци, трговци, живи говор, подвала); *йойоливница* укључује фабричке раднике, а *йијаца* – пијачни жаргон. С путничким цртама улазе и елементи локалних говора (нпр. говор Ера), анегдотских причања или описи етнички издвојених скупина (нпр. Роми, Иванић, стр. 271); уз то ће ићи уочљиви локалитети, заправо хронотопи радње (поред кафана, тополивнице и пијаца, манастири, тргови, раскршћа). Та проза спаја протореалистичке форме, омладинске тенденције и омладинску идеологију, авантуристичке уметке и баладне легенде о локалитетима или о необичним судбинама савременика. Ни више романтичарска ни још реалистичка, била је један од прелазних облика!

Коју годину касније Ђорђевић иде за новим темама из савременог сеоског живота: за јунака узима сеоског занатлију, помало спадала („Газда Милић“). Дио ове приповијетке у новосадској *Даници* описује сеоске прилике, грамзивост чиновника, подлост и лицемјерје свештеника, наивност и лоповлук сељака. То су по давној оцјени Миодрага Поповића „прве реалистичке слике србијанског села“ (*Ђура Јакшић*, 1961: 277), с протагонистима из савремених односа између села и власти (кмет, кнез, капетан, лопови, сеоски ковач), с причањима о празновјерицама, и са сатиричним инвективама у портретима званичника. Ђорђевић уноси мотиве којим ће нов приповједачки лик и виши умјетнички ниво дати Милован Глишић („глава шећера“, „лијечење“ оног ко је „награисао“ и др.).

Већ као доктор медицине, хирургије и акушерства, Ђорђевић ће унијети још понеку новину. Објављује 1872. приповијетку *Како се човек заљубљује?*: покушај да се природа емотивних и еротских односа међу људима објасни научним, физиолошким аргументима, а љубав представи и протумачи као сплет хемијских реакција. Нека врста научне прозе, укључила је и баладно-филантропски закључак или поенту, уз слике бечких салона (чини ми се под утицајем руског друштвеног романа). Умјетнички, да не кажемо књишки, наивна, ова приповијетка ће, с јачањем позитивизма, посебно дарвинизма, имати насљеднике међу млађим писцима, у виду наративизације научних теорија (Матавуљ, Нушић у драмама, Светолик Ранковић и др.).

Иако се предао званичним пословима и љекарској пракси 70-их година, Ђорђевић ће поћи ка карактеристичним фигурама и хронотопима београдске средине: ћир Таса, „заоставштина старог Београда“ и његова крчма („Београд у минијатури“) потврђују ауторово

³ Појмом „хиперболички стилски комплекс“, потеклим од Зденка Шкреба, у српској књижевној историографији је обухваћен стил српске прозе средином 19. вијека, у радовима Драгише Живковића (*Европски оквири српске књижевности*, књ. 2, 1996) и Миодрага Поповића (који га узима као хиперболично-патетични стилски комплекс, *Историја српског романтизма*, 3, 1972). Тим се појмом добро именује тип стила ове прозе а запоставља се сиже (склоп радње, тип јунака и њихови односи) и тематика (историја, слобода, љубав, издаја, невјерство, жртвовање, смрт).

осјећање типичности појава, хронотопа и људи, али садржину приповијетке чини серија монолога међу гостима о историјским контроверзама и о савременим политичко-војним стварима, са криминалистичким расплетом (убиство крчмара), наговјештеним већ у уводном дијелу приповијетке. Ту се зачиње нека врста новог типа јунака, хомо политикуса, који ће бити јако уочљив код Лазара Комарчића, Стевана Сремца, да и не помињемо Радоја Домановића. Такође се отвара у малом структура својствена Ђорђевићевим романима, попуњаваним широким дијалогским платнима историјско-политичко-војних, етнографских, фолклорних расправа и слика.

У токовима српске прозе доба реализма или, боље рећи, друге половине 19. вијека, Ђорђевић је превалио пут од епигона романтичарског стила и романтичарских сижеа до протореалистичких и реалистичких штива. Отворио се према сликама из савременог живота, усталио једну врсту путописне приповијетке, почео да пише приповијетке и драме из београдског живота, покушао и с физиолошком приповијетком као неком врстом наративизације научних знања или модерних погледа на физиолошко функционисање емотивне енергије. Док је Ђорђевићева приповједачка проза више индикатор процеса у српској књижевности његовог доба, друга грана његовог опуса, документарна проза, изазивала је прије свега пажњу историчара, а у новије доба и проучавалаца књижевности. И кад је узимана као документ, у њој налажене особене тачке гледишта и стилске црте, што је постало извор анализама књижевних аспеката ове прозе. Тачка гледишта, карактеризација, типизација, детаљ, хумор, документаран стил и жива ријеч, за проучаваоца књижевности су једино важан чинилац, док су за историчара важна факта, а Ђорђевић је, како каже Милисав Савић, сваштар, хоће да буде и историчар и књижевник, и политичар, и полемичар... (2009: 104). То сваштар некако се односи на цјелокупно Ђорђевићево дјело и дјеловање, на структуру његових текстова и на јавну улогу. Сваштар у најбољем смислу те ријечи.

У кругу ових дјела издвајају се *Министар у ајсу* и *Успомене*. Оба дјела су настала у позним деценијама Ђорђевићевог живота. Једна од најугледнијих личности српске политике и културе осуђена је на затвор због одавања државних тајни (које је свак знао). Иако је био повлашћен затвореник, граница између слободе и затвора остављала је посљедице на виђење свијета и себе у свијету: суочавање са реалношћу затворских услова, са чиновницима, са сопственим навикама, с портретима затвореника, све то даје право Светлани Слапшак која се залаже за праведније сврставање „овог аутора у формацију српског реализма“ (197, 420). Још је важније што запажа нову улогу језика у затворским „писмима“ (текст се обликује као писма пријатељу Вукашину Петровићу): некада (у успоменама из ратова) склон дијалекатском, жаргонском и интернационалном (другим језицима у жамору ратних извјештача и ратника), сада је језик постао средство (ауто) иронизације и сатире. (Ђорђевић је већ могао бити ученик Бранислава Нушића, чије је затворске *Листиће* приказао у *Ошацибини*.) Понеки од његових коментара жив је и данас. Поводом неког суђења у Атини, записао је:

„Поштено јавно мњење у Грчкој теши се да политичко партизанство, које је све у држави отровало, није могло да поквари судство.

Благо Грцима. Имамо ли ми у Србији барем те утехе?...“ (Ђорђевић, 1988: 322)
Или о ситуацији са купатилом, у затвору:
„Хоћу под млаки туш, али његова вода врела.
Хоћу под хладни туш, он опет млак.
О Срби, за вас ли је уставност и парламентаризам!“ (Ђорђевић, 1988: 333)

Ни Ђорђевићеве *Успомене* (1927) нису лишене новина својствених савременијој књижевности. Он изузетно подробно описује детаље око изгледа просторија, одјевања и одјеће, трпезе, или ситница као што је савијање цигарете, као да је прошао натуралистичку школу „секунденстила“; не либи се фикционализације стварних разговора (које уписује „стенографски“, иако за вријеме разговора спава). Та страст представљања, предочавања, цитирања распростраљена се и *Успоменама* и *Минисџром у ајсу*: обе књиге су низови цитата разговора, чланака из новина, службених аката, младалачких књижевних дјела, рукописних листова. Особито *Успомене* из 1927. имају вриједност прворазредног документа о почецима књижевног рада омладинске генерације на београдском Лицеју око 1860. године.

И као романиста, Ђорђевић је изишао из једне у другу поетику, не прекидајући потпуно везу између њих. Док пише *Кочину крајину* још је гимназијалац или свршени ученик гимназије, опсједнут тривијалном романтиком у свим сферама текста. Током идуће деценије се приближавао реалистичком стилу и тематици, упознао се са модерним европским књижевностима на њемачком, руском, француском језику, дотле да ће преводити Толстоја. Остао је опсједнут српском историјом и њеним значајним личностима: од старе, предустаничке, устаничке и савремене Србије, до личности и владара свог времена (Обреновићи). Његов *Цар Душан* (првобитно, 1875, „Стеван Душан“, *Отаџбина*, св. 1–6, 8–10), није изазвао већу пажњу критике (дуго је био незавршен). Одавно оцијењен као скуп механички распоређених историјских података на поједине ликове око главног јунака, носио је искуство Владана Ђорђевића са српским владарима обију династија и савременим политичким приликама. Као тип романа приближавао се дворском роману, док је *Голіоша*, мјешавина криминалистичког, љубавног и политичког романа. У литератури која не обилује великим жанровским распонима или жанровским комплексима, требало је да се ти излети у нова поља боље вреднују. Тако су се некако у близини нашли и цар Душан и краљ Милан, обједињени ауторским ставом и стилем Владана Ђорђевића. Хоћу рећи да је грађа из савремене и средњовјековне политичке и војне историје, те из етнографије и фолклора преплављивала романескно штиво, што је само појачана слабост доброг дијела српских романа епохе реализма: Матавуљев *Ускок*, Веселиновићеви *Сељанка* и *Јунак наших дана* сличне су природе, да не помињемо *Калуђера* Јована Суботића. И политичка (партијска) тенденциозност је преплављивала добар дио романескне и новелистичке прозе и српске драме, те Ђорђевић ни ту није осамљен. Он је био осамљен (уз Перу Тодоровића) по дворској тематици и по изразитом монархизму, великим дијелом страном српској читалачкој публици. Међутим, Ђорђевићев стил, дескрипција, слике свијета су се промијениле. И у *Стевану Душану*, а још више у *Голіоши*, стил је (лексика,

фигуре) постао реалистички, информативан, дескриптиван (и даље с романтичарским епитетима) и аналитичан. Умјесто емфатичног младог писца дошао је зрио аутор, настојећи да створи утиске аутентичности, природности (детализација, набрајање, образлагање узрочно–последичних веза, описи, психологија). Волио је процедуралне слике са двора и политичких скупова – приједи, извјештаји, рапорти, депеше, политичке теме, односи са другим државама, то је круг тема којих дотле с таквим детаљима није бивало у српској књижевности. Разговоре у грађанској или сеоској породици (Игњатовић, Шапчанин, Матавуљ, Комарчић, Веселиновић) смјењују разговори у резиденцији, односно у двору владаоца. У том смислу је Ђорђевић репрезентативни писац српске дворске прозе.

* * *

Општа оцјена о мјесту књижевног дјела В. Ђорђевића у свом времену, претпоставља врло широк, за српске писце неуобичајен распон: школован у току доминације романтизма, зрелост стиче као активан чинилац појаве и устаљивања реализма, а почетком 20. вијека, у својим 60-им годинама, савременик је модерне, Скерлића, Слободана Јовановића, Јована Дучића, те коначно – авангарде, последице Великог рата. Слободан Јовановић је дао најбољу процјену природе Ђорђевићевог дјела: «У њему се сусрећу и укрштају моде две различите епохе. Ђорђевићево ђаковање пало је у доба омладинског романтизма; његово мужанство у једно сасвим друкчије доба, - доба политичког реализма, када је Бисмарк био бог. Ђорђевић је био растрзан између омладинског романтизма и бисмарковског реализма», час «неизлечив идеалист, који за наше грубо реалистичко време има одвише срца и савести (...), час «пруски чиновник» (...) неумитан и према себи и према другима» (139). Управо, ако бисмо ишли на разлагање овог става: Ђорђевић је све одрешитије усвајао реалистичку поетику, у уређивању *Отаџбине* јој је дао првенство (заправо текућој литератури), не заборављајући ослободилачке идеале (часопис је отворен Јакшићевом пјесмом „Отаџбина“). Његови романи одржавају више жанровске него периодизацијске везе с књижевном традицијом: љубав, мелодрама, тајанство, криминал нису толико одлике романтике, колико једног типа романа, историјско-сентиментално-романтичног, криминалистичког, љубавног, па и политичког. У критикама романа *Голіоша* већ су се јављали гласови који су га тумачили у духу симболистичких читања и симболистичке поетике.

ИЗВОРИ

- Владан Ђорђевић:
Кочина крајина, Београд, 1863.
Скуљене ѝријовейке I–IV, Панчево, 1873–1879.
Министар у ајсу, Београд, 1909.
Голіоша, Београд, 1909.
Цар Душан, 1–3, Загреб, 1919–1920.

Успомене, Н. Сад, 1927.

Успомене. Избор и предговор С. Слапшак, Београд, 1988.

ЛИТЕРАТУРА

Вученов, Димитрије: Новосадски књижевни часопис «Даница» : (1860–1872)// Анали Филолошког факултета, 12 (1976), 125–240.

Деретић, Јован: *Српски роман 1800–1950*, Београд, 1981.

Живковић, Драгиша: *Европски оквири српске књижевности*, књ. 2, Београд, 1996.

Иванић, Душан: *Српска њириовијејка између романтике и реализма (1865–1875)*, Београд, 1976.

Иванић, Душан: Владан Ђорђевић и српска књижевност//Фолклор.

Поетика. Књижевна периодика: Зборник радова посвећен Миодрагу Матицком, Бг: Институт за књижевност, 2010, с. 595–607.

Иванић, Душан: Краљ Милан у жанровском кругу //Зборник Матице српске за књижевност и језик: 57, св. 1 (2009), с. 35–43.

Јовановић Марамбо, Војислав: „Три аутобиографска романа“, *СКГ*, 1921, 2: 138–146; 3: 219–229; 5: 377–384.

Јовановић, Слободан: *Сабрана дела*, 7, Београд, 1991.

Јовићевић, Татјана: *Српски историјски роман XIX века*, Београд, 2007.

Јовичић, Владимир: *Часопис Отаџбина 1875–1892*, Београд, б. г.

Поповић, Миодраг: *Ђура Јакшић*, Београд, 1961.

Поповић, Миодраг: *Историја српске књижевности. Романтизам*, 3, Београд, 1972.

Ђоровић, Владимир: *Историја српскога академског друштва «Зоре» у Бечу*, Рума, 1905.

Dušan Ivanić

VLADAN ĐORĐEVIĆ AND SERBIAN REALISM

S u m m a r y

The author discusses Vladan Đorđević's body of work incorporated in the Serbian literature of the second half of the 19th century (shift from romanticism to realism, the epoch of realism and the beginnings of modernism). He singles out the signs of proto-realism poetics (travel narrative, program ideas), and the editorial policy of the journal *Otažbina* important for the establishment and development of realist prose and poetry. Đorđević's testimonies of war and his personal memories are documents of first-rate historical importance, which provide a fictionalized account of people and events. He also moved from a romantic (sentimental) type of novel to genre-wise, plot-wise and style-wise more complex works, though still applying outdated romantic literary techniques (*Car Dušan* and *Golgota*).